

**XVI. YÜZYIL OSMANLI DÜNYASINDA BİR İNTİHAL ÖRNEĞİ:
DÜSTÜRÜ'L-MÜLK VEZİRÜ'L-MELİK İLE ŞEYHOĞLU'NUN
MARZÛBAN-NAME TERCÜMESİ ARASINDAKİ OLAĞAN DIŞI
BENZERLİĞİN ANALİZİ**

*Ahmet ALTAY**

ÖZET

Bu makalede farklı yüzyıllarda yazılmış ancak konu, içerik ve üslup bakımından çok fazla benzerlikler taşıyan iki eser -Düstürü'l-Mülk Vezirü'l-Melik ve Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzûban-nâme tercümesi- arasındaki ilişki tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın girişinde "intihal" kavramı üzerinde durularak, intihalin tanımı, türleri ve yapılaş şekilleri irdelenmiş ardından Düstürü'l-Mülk Vezirü'l-Melik ve Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzûban-nâme tercümesi hakkında genel bilgiler verilmiş ve iki eser arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Yapılan karşılaştırmaların sonucunda iki eser arasındaki konu, şahıslar, eserin düzenlenişi, dil ve üslup bakımından saptanan benzerlikler sıralanarak Düstürü'l-Mülk Vezirü'l-Melik'in gerçekte te'lif bir eser olmadığı, Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzûban-nâme tercümesi'nin intihali yoluyla ortaya konulmuş bir eser olduğu iddiası kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İntihal, Siyasetnâme, Yazma Eserler, Bilgi ve Belge Yönetimi.

**XVI. CENTURY OTTOMAN WORLD EXAMPLE OF A PLAGIARISM: THE
ANALYSIS OF THE UNUSUAL SIMILARITY BETWEEN DÜSTÜRÜ'L-MÜLK
VEZİRÜ'L-MELİK AND MARZÛBAN-NAME TRANSLATED BY ŞEYHOĞLU**

ABSTRACT

In this essay the relation between two work of arts called "Düstürül Mülk vezirul Melik and Şeyhoğlu Mustafa's Marzuban -name " ,which were written in different centuries but conveyed a lot of similarities in terms of contend, theme and style, is studied. In the introduction part of the study, the term of plagiarism is focused on; the definition and types of plagiarism is scrutinized and then the general information about the translation of "Düstürül Mülk vezirul Melik and Şeyhoğlu Mustafa's Marzuban -name "is given by making comparisons between two work of arts. As a result of the comparisons by puting forth the similarities in terms of theme, characteres, the composition of the work of art, language and style , it has been proved that Düstürü'l-Mülk Vezirü'l-Melik is not a copyright work of art in reality, but it has been composed by plagiarism in the translation of Şeyhoğlu Mustafa's Marzûban -nâme.

Key Words: Plagiarism, Siyasetnâme, Rare Books, Information and Document Management.

* Kırklareli Üniversitesi Pınarhisar MYO Öğretim Görevlisi. El-mek: ahmetaltay57@mynet.com

1. Giriş

Sözlük anlamı olarak “çalma, başkasının malını benimdir diye iddia etme; birinin yazısını veya şiirini kendine mâl etmeler, aşırıtlar”(Develioğlu 1993: 1092) anlamına gelen intihal, bir kişinin eserinde başka kişilerin ifade, buluş veya düşüncelerini kaynak göstermeksizin kendisine aitmiş gibi kullanması olarak da tanımlanabilir.

Geleneksel Türk yazınında intihalden “şair geçinenlerin tutuldukları bir hastalık” olarak söz edilmektedir. Bu kişilere “düzd-i sühan” (söz hırsız), yaptıkları bu işe de “sirkat-i şi’r” denilmektedir. Hatta bazılarında göre bu ağır suçu işleyenin cezası dilinin kesilmesi olmalıdır. “Sirkat-i şi’r edene kat’-i zeban lâzımdır/Böyledir şer’-i belâgatta fetâvâ-yı sühan” (Sünbülzâde Vehbi).

Kaynaklarda birçok çeşidinden söz edilen intihalın başlıcaları şunlardır: Başkalarına ait bir fikri ve hayali kullanmaya **ahz ü sirkat**, bunun belli olanına **zâhir sirkat**, belli olmayanına **gayr-i zâhir sirkat** adı verilir. Gayr-i zâhir sirkatler daha çok başkasına ait bir düşünce veya sözü değiştirmek suretiyle yapılır.(Durmuş 1994: 350)

Bu çalışmada, 1539 yılında kaleme alınmış olan Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l- Melik isimli eser ile XIV. yüzyılın ikinci yarısında Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu tarafından Türkçeye tercüme edilen Marzubân-nâme isimli eser arasındaki benzerlikler saptanarak Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l-Melik’in te’lif bir eser olmadığı, Sadreddin Mustafa Seyhoğlu’nun Marzubân-nâme çevirisinden intihal bir eser olduğu iddiası ortaya konulmaktadır.

Üç kısımdan oluşan çalışmamızın birinci kısmında, Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l- Melik, ikinci kısmında Marzubân-nâme hakkında bilgiler yer almaktadır. Üçüncü kısımda ise her iki eserin karşılaştırması yapılarak eserler arasındaki benzerlikler ortaya konulmakta ve Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l- Melik’in Şeyhoğlu’nun Marzubân-nâme çevirisinden intihal edildiği iddiası kanıtlanmaktadır.

2. Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l-Melik

Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l-Melik, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 4959 numarada kayıtlıdır. Cildi ebru kâğıt kaplı çahar guşe bordo deri, sırtı bezle tamir edilmiş mukavva cilt içinde 91 varaktır. 195 X 125 (145 X 90) mm. ebadında, yumuşak krem renkli, az aharlı, orta kalınlıkta bir kâğıda harekeli nesih olarak yazılan Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l-Melik’in ilk sayfası dışında -ilk sayfada 12 satır bulunmaktadır- her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Kırmızı kalemle yazılan başlıklar, ayet-i kerimeler, hadis-i şerifler, nazım parçaları ve eserde geçen bazı kişi isimlerinin dışında, eserin tamamı tek sütun üzere siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin her sayfası mavi cetvelli ve reddedelidir.

Tezhipli bir serlevha içine yazılmış besmele ile başlayan eserin hatimesinden 23 Muharrem 946 (Miladi 10 Haziran 1539) tarihinde İstanbul’da istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Eserde müstensihle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l-Melik’in zahriyesinde “Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l-Melik Beray Sultan Süleyman Han Ez-Fakir Fadlullah el-Kadî bi’t-Tebriz fi’l-Madî” sözleri yazılıdır. Bu sözlerden eserin Kanuni Sultan Süleyman’a ithafen yazıldığı ve eserin yazarı olduğunu iddia eden kişinin, eski Tebriz kadılarında Kadı Fadlullah olduğu anlaşılmaktadır. Kadı Fadlullah ismi dokuzuncu babın sonunda da geçmektedir. Burada “*Malûm oldı ki sâhib-i firaset ol kimesne dirler her söz ki söylenür andan fâidemend ola kadri’l-inkân münasib hikâyet ile nesayih derc olındı. Ümiddür ki müellif ve mütercim Kadı Fadlullah rızaallah hayr dua ile yad idüb fasâhâti ibaratda âdemi biza-i issine nazar eylemeyüb söziñ ruhuna nazar eyleyeler ki la tenzür ila men gale venzür*”

ila ma gale¹ dür” sözleriyle Kadı Fadlullah, *Düstûrü'l-Mülk Vezîrû'l-Melik*'i te'lif ve tercüme yoluyla derleyip topladığını ifade etmektedir.

Kadı Fadlullah hakkında, Osmanlı dönemiyle ilgili bibliyografik kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Yazma Eser Kütüphaneleri kataloglarında ve internet üzerinden Türkiye Yazma Eserleri Toplu Kataloğu'nda yaptığımız tetkiklerde Kadı Fadlullah'ın başka bir eserine ya da *Düstûrü'l-Mülk Vezîrû'l-Melik*'in başka bir nüshasına ulaşamadık. Kadı Fadlullah hakkındaki bulabildiğimiz tek ipucu Bursalı Mehmed Tahir'in *Siyaset'e Müteallik Âsâr-ı İslâmiye* (Gürbüz 1999: 167) isimli risalesinde geçmektedir. Bu eserde Halis Efendi Kütüphanesi'nde Kadı Fadlullah Efendi'ye ait *Düstûrü'l-Mülk fi Nesâihi'l-Mulûk* isimli Türkçe *Siyasetnâme* eseri bulunduğundan bahsedilmektedir. Ancak dermesinde Halis Efendi Kütüphanesi'nin kitaplarını barındıran İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi kataloglarında Bursalı Mehmed Tahir'in zikrettiği esere rastlanamamıştır.

Kadı Fadlullah'ın hayatıyla ilgili bilgiler *Düstûrü'l-Mülk Vezîrû'l-Melik*'teki ipuçlarından ibarettir. Eserin zahiresinde ve dokuzuncu babın sonunda ismi geçen Kadı Fadlullah'ın doğduğu yere ve tarihe ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserin 1539 yılında yazılmış olmasından hareketle yazar, muhtemelen XV. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş olmalıdır. İsminden de anlaşılacağı gibi Kadı Fadlullah ilmiye sınıfına mensuptur, kadıdır. Yine eserin başındaki bilgilerden bir dönem Tebriz'de kadılık yaptığı anlaşılmaktadır.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrû'l-Melik, kısa bir mukaddime, on bab ve yine kısa bir hatimeden müteşekkil bir eserdir. Eserin mevzu bölümündeki ilk dokuz bâb, hikâye içinde hikâyelerden oluşmaktadır. Bir başka ifade ile bu bâblardaki kıssa ve hikâyeler başka kıssa ve hikâyelere bağlanmıştır. Bu hikâye ve kıssaların bir diğer özelliği de *Kelile ve Dimne*'de olduğu gibi kahramanları genellikle hayvanlardır. Eserin son bölümü olan onuncu bâb da ise ayet ve hadislerin ışığında hükümdarların ömrünü arttırmasının yolları, dost ve düşman ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. (Altay 2008: 91-93)

3. Marzûban-nâme

Marzubân-nâme, İran'ın kuzey bölgesinde Taberistan adı verilen Mazenderan bölgesinde hüküm süren eski Bavend sülalesi hükümdarlarından Marzubân bin Rüstem'e aittir. Orijinal nüshası günümüze ulaşamayan eserin, X. yüzyılda Taberistan'ın yerli halk diliyle yazıldığı sanılmaktadır. Eserin XIII. yüzyılda İran diline yapılmış iki çevirisi bilinmektedir. Bu çevirilerden biri Sadreddin Verâvînî tarafından Azerbaycan atabeyi Ebu'l-Kasım Rabibü'd-Din'e ithaf edilmiştir. Verâvînî, Marzubân-nâme'yi 1210-25 yıllarında eski Parsî dilinden çevirmiştir. Farsçaya yapılan ikinci çeviri Muhammed Gazi el-Malatyavi'nindir. Malatyavi, Anadolu Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman Şah'ın vezirlerindendir. Mütercimi tarafından “*Ravzatü'l-Ukûl*” adı verilen bu çeviri, yazılış ve muhteva bakımından Verâvînî'nin çevirisinden oldukça farklıdır. (Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu 1973:67-68)

Eldeki kaynakların verdiği bilgilere göre İran Edebiyatı'ndaki Marzubân-nâme şimdiye kadar Türkçeye iki defa çevrilmiştir. Bunlardan birincisi XIV. yüzyılın ikinci yarısında Sadreddin Şeyhoğlu Mustafa tarafından ve Sadreddin Verâvînî metnine dayandırılarak eski Anadolu Türkçesi'ne yapılmış olan çeviridir. Marzubân-nâme'nin XV. yüzyılda İbni Arabşâh (1389-1450) tarafından Arapça olarak yazılan metni de bu ilk Türkçe çeviriye dayanmıştır. İkinci çeviri Urfalı Nüzhet Ömer Efendi'nin (ölümü 1778) yine Sadreddin Verâvînî'yi esas alarak XVIII. yüzyılda Osmanlıcaya *Cevâhirü'l-Hikem* adıyla yapmış olduğu çeviridir. (Sadreddin Mustafa

¹ “Söyleyen kişiye bakma, söylediğine bak.”

Şeyhoğlu1973: 69-70) Konumuz gereği bizi asıl ilgilendiren Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu tarafından yapılan ilk çeviridir.

Marzubân-nâme mütercimi Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu'nun doğum yeri belli olmamakla birlikte Germiyan Beyliği sınırları içerisinde yetiştiği bilinmektedir. Germiyan Beyi Süleyman Şah devrinde nişancılık ve defterdarlık gibi önemli mevkilerde hükümdarının yakınında bulunmuştur. XV. yüzyılın başında vefat ettiği tahmin edilen Şeyhoğlu'nun, Marzubân-nâme'yi kaç yılında Türkçeye çevirdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu çeviri Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın emriyle yapıldığına göre, çeviri 1368 ile 1387 yılları arasında yapılmış olmalıdır. (Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu1973:73)

Marzubân-nâme'nin Farsça metni dokuz bâbdır. Şeyhoğlu'nun Marzubân-nâme tercümesi ise on bâbdan oluşmaktadır. Şeyhoğlu Marzubân-nâme'yi Türkçeye tercüme ederken kendisine ait olan onuncu bâbı metne eklemiştir, Şeyhoğlu'nun Marzubân-nâme çevirisinin ilk dokuz bâbı tercüme onuncu bâbı ise te'liftir.

Şeyhoğlu'nun marzubân-nâme çevirisinin elde kalan iki nüshasından biri olan Varşova Üniversitesi İslam Eserleri Kütüphanesi'ndeki nüshasının 1944 yılında çıkan bir yangında yanmasıyla, eserin Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan diğer nüshası günümüze ulaşabilen tek nüsha olarak kalmıştır. Bu nüshanın da mukaddimesi ile birinci ve beşinci bâblarında eksiklikler bulunmaktadır. Şeyhoğlu'nun Marzubân-nâme çevirisinin Berlin nüshası Prof. Dr. Zeynep Korkmaz tarafından 1973 yılında neşredilmiştir.

4.Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik ile Marzûban-nâme Tercümesi'nin Karşılaştırılması

Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in mukaddimesi Allah'a hamd ve Peygambere salâvat ile başlamakta, ardından eserin yazılış sebebi anlatılmaktadır. Kadı Fadlullah, hükümdar için çeşitli tarih kitaplarından faydalı ve hikmetli meselleri, hikâyeleri ve nasihatleri toplayarak oluşturduğu eserini; kitaptaki hikmetli hikâye ve nasihatlerin faydalarından devletin ileri gelenlerinin yararlanması ve hükümdarın bu sözler ve nasihatler üzere amel etmesi için yazdığını belirtir. Zira hükümdar, bu sözler ve nasihatler üzere amel ederse ismi ve saltanatı daim ve kalıcı olacaktır. (Kadı Fadlullah 1539: 3) Mukaddimedede dönemin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman, "Âlemin sığınacağı yer", "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi", " Sultanlar Ulusu", "Şahlar Şahi", "Arap, İran, Macaristan, Boğdan, ve Türk Memleketlerinin hâkimi", "ehl-i imanın yardımcısı" olarak vasıflandırılmaktadır. Kadı Fadlullah, kitabın Lutfi Paşa'nın sadareti döneminde vücut bulduğunu ifade ettikten sonra; eserinin ismini ve kaç baddan teşekkül ettiğini zikreder.

Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in birinci bâbı, Melik-i Şirvan ve oğulları arasındaki hikâyeyi anlatmaktadır. (Bâb-ı Evvel Meliki Şirvan ve oğulları hikâyetin bildirür.) Birinci bâbda ana hikâyenin içinde beş ayrı hikâye daha bulunmaktadır. Bu hikâyeler: Süleyman Peygamber'in bir kıssası, Henbûye adlı bir kadının hikâyesi (Hikâyeti henbûye ba Şâh-ı Dahhak), çiftçi ile hükümdar Behram'ın hikâyesi (Hikâyeti dehkan ba Behrâm), kurdun hikâyesi (Hikâyeti kurd), çakal ile eşeğin hikâyesi (Hikâyeti çakal-ı har suvar)'dir.

Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzubân-nâme çevirisinin günümüze ulaşabilen tek nüshası olan Berlin nüshasının mukaddimesinin tamamı ve birinci bâbın büyük bir kısmı eksiktir. Bu sebepten dolayı eserin mukaddimesine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in birinci bâbında bulunan Süleyman Peygamber'in bir kıssası, Hikâyeti henbûye ba Şâh-ı Dahhak, Hikâyeti dehkan ba Behrâm, Hikâyeti kurd isimli dört hikâye Marzubân-nâme çevirisinde bulunmamaktadır. Eser Dasitan-ı şagal-ı har-suvar hikâyesi ile başlamaktadır.

Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in ikinci bâbında yaşlı hükümdarın şehzadelerine olan vasiyeti ve kendinden sonra nasıl hareket etmeleri ve nasıl davranmalarına yönelik nasihatleri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

anlatılmaktadır (Melik Nik-baht hikâyetidir). İkinci babda ana hikâyeye bağlı olarak ikinci ile yılan hikâyesi (Hikâyet-ı Dahkan ba mar), bezirgân ile kölesinin hikâyesi (Hikâyet-i gulâm-ı bezirgân), fare ile geyiğin hikâyesi (hikâyet-ı ukâb ba mûş), Nevhare'nin hikâyesi (hikâyeti nevhara) Babil hükümdarı ve oğlunun hikâyesi (Hikâyeti Şehriyârı Bâbil ba şehzâde), demirci ve misafirin hikâyesi (hikâyeti merdi ahenger ba misafir), dişi ördek ile tilkinin hikâyesi (Hikâyeti rûbah bâ bat), bezirgân ve dostunun hikâyesi (hikâyeti bezirgân ba dost-ı dâna) Türkoğlu ve dostlarının hikâyesi (Hikâyeti dihkân bâ piser-i hod) olmak üzere dokuz hikâye daha bulunmaktadır.

Marzubân-nâme'nin ikinci bâbı, melik nik-baht hikayetidir. İkinci bâbda ana hikayeye bağlı olarak dâsitân-ı bâzirgân bâ mâr, dâsitân-ı gulâm-ı bâzirgân, Dâsitân-ı ukâb bâ mûş, Dâsitân-ı Nevhara, Dâsitân-ı şehriyar-ı Bâbil bâ pazişah-zâde, Dâsitân-ı merd-i âhanger bâ musâfir, Dâsitân-ı rûbah bâ bat, Dâsitân-ı bâzirgân bâ dôt-ı dâna, Dâsitân-ı dihkân bâ piser-i höz olmak üzere toplam dokuz hikaye bulunmaktadır.

Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in üçüncü bâbı, meşhur İran hükümdarı Ardeşir ile damadı Dana-i Mihriban'ın hikâyesini anlatmaktadır (Meliki ardeşir ve dâna-i mihruban hikâyetüdür). Bölümde ana hikâyenin dışında yalnızca bir hikâye vardır (Hikâyeti seraniyan ba yekdigir).

Marzubân-nâme'nin üçüncü bâbı Melik-i Ardeşir ve Dâna-yı Mihrân-bih'in hikayetidir. Bu bâbda ana hikâye dışında Dâsitân-ı serâniyân bâ yekdigir isimli bir hikâye bulunmaktadır.

Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in dördüncü bâbı Cinler Hükümdarı Div Gâv-pây ile Dâna-i Nikdin'in hikâyesini anlatmaktadır (Div gâv-pây ve dâna-i nikdin hikâyetidir). Ana hikâyenin içinde misafir ile ev sahibinin hikâyesi (hikâyeti müsafir ba sâhibi hâne), muabbir olmak isteyen ekincinin hikâyesi (Hikâyeti merdi dihkân), sıçan ile yılanın hikâyesi (hikâyeti mûş bâ mâr), ev sahibi derviş ile misafirin hikâyesi (hikâyeti misafir ba sâhibi hâne) ve Buzurc Mihr ile Şah Hüsrev'in hikâyesi (hikâyeti buzurc mihr bâ Hüsrev) olmak üzere beş kısma bulunmaktadır. Ayrıca bâbın sonunda ana hikâyeye bağlı olarak Div Gâv-pây ile Dâna-i Nikdin'in mukalesinin yer aldığı bir bölüm de bulunmaktadır (Hikâyeti mükalime gâv-pây ba dindar).

Marzubân-nâme'nin dördüncü bâbı, Dîv-i gâv-pây ve Dâna-i nîk-dîn hikayetidir. Ana hikâyeye bağlı olarak Dâsitân-ı mîzubân bâ piser-i höz, Dâsitân-ı merd-i bâğbân ve dânisten-i u'ilm-i ta'bir, Dâsitân-ı mûş bâ mâr, Dâsitân-ı derviş bâ mîzubân, Dâsitân-ı Buzurcimihr bâ husrev, hikâyeleri bulunmaktadır. Ayrıca bâbın sonunda Div Gâv-pây ile Dâna-i Nikdin'in mukalesi de bulunmaktadır.

Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in beşinci bâbı, Hükümdar Nedimi Dâzime'nin hikâyetini anlatmaktadır (Dâzime hikâyetidir). Ana hikâyenin içinde hırsız ile pire hikâyesi (Hikâyeti ogrı ba pîre), Hüd Hüd ile oğlan hikâyesi (hikâyeti hüd hüd ba nik merd), Buzurc Mihr ile Şah Hüsrev Nuşirevan'ın hikâyesi (hikâyeti buzurc mihr ba Hüsrev), Bezirgân ile karısının hikâyesi (hikâyeti bezirgân ba zeni hud), Rây Hindi ile Nedimi'nin hikâyesi (hikâyeti ray Hindi ba nidim hud) Hüsrev ile diğer Şah'ın hikâyesi (hikâyeti Hüsrev ba şâhı diger), serçe ile leklekenin hikâyesi (Hikâyeti serçe ba lekleke) olmak üzere yedi hikâye daha bulunmaktadır.

Marzubân-nâme'nin beşinci bâbı, Dâsitân-ı Dâzime'yi anlatmaktadır. Ana hikâyeye bağlı olarak Dâsitân-ı Buzurc-mihr bâ husrev, Dâsitân-ı Serçe bâ hând hikâyeleri bulunmaktadır. Ancak bu bâbda da eksiklik bulunmaktadır. (28b ile 29a arasında kopukluk vardır.) Dâsitân-ı Serçe bâ hând hikâyesinin başı eksiktir. Düstûrû'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'te bulunan Hikâyeti ogrı ba pîre, Hikâyeti hüd hüd ba nik merd, hikâyeti bezirgân ba zeni hud, hikâyeti ray Hindi ba nidim hud, hikâyeti Hüsrev ba şâhı diger hikâyeleri Marzubân-nâme'nin bu nüshasında bulunmamaktadır. Hikâyeti serçe ba lekleke isimli hikâyenin baş kısmı Marzubân-nâme'de eksiktir.

Turkish Studies

Zirek ve Zirûy hikâyetinin (Zîrek ve Zirûy hikâyetidür) anlatıldığı Düstürü'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in altıncı bâbında ana hikâyenin içinde on hikâye bulunmaktadır. Bunlar, balık ile balıkçı hikâyesi (Hikâyeti balık ba balıkçıl), çoban ile koyun sahibinin hikâyesi (Hikâyeti çoban ba mavli hud), sıçan ile kedinin hikâyesi (hikâyeti muş ba gurba), karga ile kızının hikâyesi (Hikâyeti zağ ba peçe-i-h'ış), misafir ile hurma ağacının hikâyesi (hikâyeti misafir ba dırahıt merdüm perest), başmâkcinin hikâyesi (Hikâyeti keşf ger ba zenî hud), hırsızın hikâyesi (hikâyeti düzd'i dâna), Hüsrev ile gazurun eşeğinin hikâyesi (hikâyeti Hüsrev ba har-ı gazur), sazendenin hikâyesi (Hikâyeti honanda ba damad) ve batnuz ile tilkinin hikâyesi (Hikâyeti horos ba rûbah) dir.

Marzubân-nâme'nin altıncı bâbı olan Dâsitân-ı Zirek ve Zirûy'un içinde Dâsitân-ı mâhi h'âr bâ mâhî, Dâsitân-ı ramahsâlâr-ı pâsubân, Dâsitân-ı mûş bâ gurba, Dâsitân-ı zâğ bâ beçe-i h'ış, Dâsitân-ı musâfir bâ dırahıt-ı merd-perest, Dâsitân-ı keşfger bâ zen-i dîbâ-furûş, Dâsitân-ı düzd-i dâna, Dâsitân-ı husrev bâ har-i gâzur, Dâsitân-ı gôyende ve Dâsitân-ı horôs bâ rûbâh hikâyeleri bulunmaktadır.

Düstürü'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in yedinci bâbı, aslan ve fillerin hikâyesidir (Bâb-ı Sâbi': arslan ve piller hikâyetidir). Ana hikâyenin içinde; divane derviş ile Şah Hüsrev'in hikâyesi (hikâyeti divane ba Hüsrev), hükümdar ile münecimin hikâyesi (Hikâyeti padişâh ba müneccim), avcı ile kedinin hikâyesi (hikâyeti sayyad), deve ile sahibinin hikâyesi (hikâyeti Şuturban ba şutur), sıçan ile ev sahibinin hikâyesi (Hikâyeti muş ba sâhibi hâne) olmak üzere beş tane hikâye bulunmaktadır.

Şeyhoğlu'nun Marzubân-nâme çevirisinin yedinci bâbı, arslan ve piller hikayeti'dir. Bâbın içinde ana hikâyeye bağlı olarak, Dâsitân-ı divâne bâ husrev, Dâsitân-ı Padişâh bâ müneccim, Dâsitân-ı sayyâd, Dâsitân-ı şuturbân bâ şutur, Dâsitân-ı mûş bâ kethüda beş hikaye bulunmaktadır.

Düstürü'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in sekizinci bâbı, perhizkâr aslan ile devenin hikâyesini (Bâb-ı sâmin: berhizgâr arslan ile deve hikâyetidür) anlatmaktadır. Sekizinci babın içinde, Hüsrev ile çirkin yüzlü adamın hikâyesi (Hüsrevî tacidar ba merdizişt ruy), örümcek ile yılanın hikâyesi (hikâyeti cûlah ba mâr), yılanı ile yılanın hikâyesi (hikâyeti yılanı ba mâr), ikinci ile kurt ve yılan hikâyesi (hikâyeti bezr-ger ba mar u ba gürk), dürger ile karısının hikâyesi (Hikâyeti dürger bâ-zinahış) ve hükümdar hatunu ile Vezir İraceste'nin hikâyesi (Hikâyeti hatun ba vezîr iraceste) olmak üzere toplam altı tane daha hikâye bulunmaktadır.

Marzubân-nâme'nin sekizinci bâbı, Perhizkâr aslan ile devenin hikayeti'dir. Bu babda ana hikâyeye bağlı olarak, Dâsitân-ı husrev bâ merd-i zişt, Dâsitân-ı cûlâh bâm âr, Dâsitân-ı mâr bâ mârgir, Dâsitân-ı bezr-ger bâm âr u bâ gurg, Dâsitân-ı zen-i dürger, Dâsitân-ı hâtûn bâ İraceste isimli altı hikâye bulunmaktadır.

Davşancıl kuşu ile Azadçehre'nin hikâyesinin anlatıldığı (Bâb-ı tâsi': Davşancıl ve Azadçehre hikâyetidir) Düstürü'l-Mülk Vezîrû'l-Melik'in dokuzuncu bâbında, balık ile balıkçının hikâyesi (hikâyeti balık ba balıkçıl), sansar ile karganın hikâyesi (hikâyeti zağ ba sansar), atlı ile yayanın hikâyesi (hikâyeti süvari ba piyade) ve bağban ile Hüsrev'in hikâyesi (Hikâyeti bâğbân ba Hüsrev) bulunmaktadır. Ayrıca babın son kısmında Hasan-ı Basri Hazretleri'ne ait bir kıssa vardır.

Marzubân-nâme'nin dokuzuncu bâbı, keklik ve tavşancıl hikayetidir. Bu bâbda ana hikâyeye bağlı olarak, Dâsitân-ı mâhi ve mâhi-hvôr, Dâsitân-ı sansar bâ gurâb, Dâsitân-ı suvâr bâ piyâde, Dâsitân-ı bâğubân bâ husrev hikâyeleri bulunmaktadır. Ayrıca babın sonunda Hasan Basri Hazretlerine ait bir kıssa bulunmaktadır.

Her iki eserin onuncu bâbı Babın içinde Hazreti Ömer'e ait selamlaşmanın önemini anlatan bir kıssa, İsa Peygambere ait sadaka vermenin faydasını anlatan bir kıssa, adil idarenin ömrü arttırdığına ilişkin Surayka Hükümdar ve Şa'ya Peygamberin kıssası, İlyas ve Yunus Peygamberin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

kıssası, zulüm etmemek ve zulme seyirci kalmamakla ilgili olarak Beni İsrail’de kavmiyle birlikte ilahi gazaba uğrayan bir peygamberin kıssası, mağarada sıkışıp kalan üç kişinin önceden yaptıkları hayır işlerle nasıl kurtulduklarını anlatan bir kıssa ve hükümdarın kıtlık zamanlarında himmet ve gayret göstererek reayasını aç ve açıkta bırakmaması gerektiğini anlatan Behram Şah kıssası bulunmaktadır.

Düstûrî’l-Mülk Vezîrî’l-Melik “hakka şükr olsun habibine selam avni ile oldı hatm iş bu kelim kad vaka’ elzag min tahriri hazihi’l-nushai fil yevmis salisi velişrin min şehri muharremi elharam nesnei sitte ve erbain ve ni’ma min hicretil nebeviye fi şehri kostantiniyye el mahmiye 946 temme” sözleriyle sona eren kısa bir hatime ile tamamlanmaktadır.

Marzubân-nâme ise “Temmetü’kitab bi-avni’llâhi Te’âlâ ve husn-i tevfikihî kutibe fi evahir-i şevvâli senete şemane arba’ine ve şemânemieten bi’l hîcre” sözleriyle tamamlanmaktadır.

Yukarıdaki karşılaştırmadan da anlaşılacağı üzere iki eserin ikinci, üçüncü, dördüncü, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu bâbları birebir aynıdır. Marzubân-nâme’nin günümüze ulaşabilen tek nüshası olan Berlin nüshasının mukaddimesi, birinci bâbı ve beşinci bâbı eksik olduğu için Düstûrî’l-Mülk Vezîrî’l-Melik’in birinci bâbında bulunan Süleyman Peygamber’in bir kıssası, Hikâyeti henbûye ba Şâh-ı Dahhak, Hikâyeti dehkan ba Behrâm, Hikâyeti kurd isimli dört hikâye ile beşinci bâbında bulunan Hikâyeti ogrı ba pîre, Hikâyeti hüd hüd ba nik merd, hikâyeti bezirgân ba zeni hud, hikâyeti ray Hindi ba nidim hud, hikâyeti Hüsrev ba şâhı diğer hikâyeleri bu nüshada bulunmamaktadır. Yine Düstûrî’l-Mülk Vezîrî’l-Melik’in beşinci bâbında bulunan Hikâyeti serçe ba lekke isimli hikayenin baş kısmı Marzubân-nâme’nin Berlin nüshasında eksiktir.

Bütün bu benzerliklere rağmen akıllara “Acaba Kadı Fadlullah eseri Farsçadan tercüme etmiş olabilir mi? Her iki eser arasındaki hikâyelerin sıralanışı ve isim benzerliği bundan kaynaklanıyor olabilir mi?” gibi sorular gelebilir. Bu ihtimal de pek mümkün gözükmemektedir. Zira Marzubân-nâme’nin Farsça metninde bulunmayan onuncu bâb Şeyhoğlu Mustafa tarafından çeviriye eklenmiştir. Yani Marzubân-nâme çevirisinin onuncu bâbı tercüme değil telifdir, Şeyhoğlu tarafından yazılmıştır. Bu bâb, Kadı Fadlullah tarafından da aynı şekliyle Düstûrî’l-Mülk Vezîrî’l-Melik’e aktarılmıştır.

İki eser arasındaki benzerlik sadece hikâye isimlerinde ve sıralanışında değildir. Her iki eserdeki hikâyelerin dil ve üslup özelliklerinde de büyük benzerlikler görülmektedir. Örneğin:

(Marzubân-nâme)...Melik zâde eyitdi: işitdüm ki bir çakalın bir bağ katında ini varıdı. Her gün divar delüğinden girüb yimi yirdi ve telef iderdi. Bağuban anun elinden aciz kalmıştı...(Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu1973:207)

(Düstûrî’l-Mülk Vezîrî’l-Melik)...Melikzâde eyitdi: İşitdim ki bir çakalun bir bağ yanında ini var idi. Her gün divar deliğünden girüb yemiş yiyüb telef ider idi. Bağuban anun elinden aciz kalmış idi...(Kadı Fadlullah,1539:18-19)

(Marzubân-nâme)...Bir gün bayak-ı âdetince geldi. Gördü ki ilan sovuğdan buymış yatur. Ekinci esirgedi. İlanı aldı, eşek torbasına koyub başına aşdı...(Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu,1973:210)

(Düstûrî’l-Mülk Vezîrî’l-Melik)...Bir gün ekinci bayakı âdetince girü ol dağ eteğine vardı. Gördü ki ol yılan sovuğdan buymış yatur. Ekinci esirgeyüb kaldırdı. Eşeğinin beteresine asa kodı ki nefesinden ısınub dirile...(Kadı Fadlullah,1539:25)

(Marzubân-nâme)...Şam ilinde bir pazişah varımış ki dana ve akil adl ü insafile araste. Ol pazişahın nedimleri arasında bir kişi varıdı. Adı Nevhara idi. Bir gün bunun katına bir yiğit geldi.

Turkish Studies

Gökçek süretlü, sohbetü tatlu, şöylekim pazişahlar sohbetinde yarar...(Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu1973:214)

(Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik)...zamânı evvelde bir padişâh var idi. Akülü dâna adlü ve insafî birle ârâste ve pîraste idi. Şam vilâyetinde hakim idi ittifâk ol padişâhun nedimleri arasında nevhara adlu bir nedim var idi bir gün bu nevhara katına bir yigit geldi zâhiri gökcek ve sûreti mevzun ve nükdedan şöyle ki padişâhlar hüccetine yarar...(Kadı Fadlullah,1539:33)

(Marzubân-nâme)...Mihran-bih eyitdi:ben cihanın eczasın dirşirüb bir eylemişem ve kana'at mührin ana urmuşam ve eğer girü tağıdam her birine bir yir ve bir bekci ve başarıcı gerek. Eyle olsa ben anların işinden feragat kaçan bulam...(Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu1973:222)

(Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik)...Dâna-i mihruban eyitdi: Ben cihânın eczasın bir yire cem'î bir ev içüne koyub kanaat mühri ile mühr urmuşam. Ve eğer gerü dağıdam her birine bir yir ve bir bekçi ve becerici lazım olur. Eyle ola ben anların işinden kaçan ferâgât bulam.....(Kadı Fadlullah,1539:49)

(Marzubân-nâme)...ol vilayet kavmi anun öninde yüzlerin toprağa vurub taparlardı. Bir gün bir müsafir ol araya irişdi. Anı görüb te'accüb eyledi. Ol kavmi melamet etdi.eyitdi: iy eblehler Tengriden korkmazmısız? Bu bir ağaçdır...(Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu1973:241)

(Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik)...Ol vilâyet kavmi anun öğünde yüzlerün yire urub ol ağaca taparlar idi. Bir gün bir misafir ol araya uğradı. Anı görüb Te'accüb eyleyüb ol kavmi melamet eyleyüb eyitdi: iy eblehler tanrıdan kormazmız. Bu bir ağaçdır.....(Kadı Fadlullah,1539:99)

Bu örneklerden pek çok daha vermek mümkündür. Her iki eserin içindeki hikâyelerin dil ve üslup benzerliği yukarıdaki örneklerde olduğu gibidir. Bir diğer önemli benzerlikte iki eserde de yapılan Kelile ve Dinme mukayeseleridir. Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik'te geçen "Egerci ki Kelile Dimne dahi kitâbı meşhûrdur. Lâkin bunda fevâid-ü hikmet andan artuktur." (Kadı Fadlullah,1539:3) İfadesine benzer cümleler Şeyhoğlu'nun Marzubân-nâme çevirisinde de bulunmaktadır. (Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu,1973:279)

İki eser arasında bazı küçük farklılıklar olduğu da gözlenmektedir. Kadı Fadlullah'ın aktarmaları yaparken Şeyhoğlu tercümesinde bulunan yalın ve sade kelimelerin yerine Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri tercih ettiği göze çarpmaktadır. Örneğin; Marzubannâme'de kullanılan "...Dimağım taze kıldı..."(Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu1973:208) ifadesi Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik'te "...dimağımı muattar eyledi..."(Kadı Fadlullah,1539:21) şeklinde yazılmıştır. Kadı Fadlullah aktarmaları yaparken Marzubân-nâme'deki bazı bölümleri özetleyerek aktarmış, bunu yaparken Marzubân-nâme'de bulunan pek çok beyit ve rubaiyi de Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik'e eklememiştir². Bunun yanı sıra Marzubannâme'deki hikâyelere kendi de bazı eklemelerde bulunmuştur. Örneğin; Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik'in ikinci bâbında bulunan Türkçe bir beyit Marzubân-nâme'de bulunmamaktadır.(Kadı Fadlullah 1539: 25)

5. Sonuç

Sonuç olarak Kadı Fadlullah'ın eserini kaynak göstermeksizin Şeyhoğlu'nun Marzubân-nâme çevirisinden aktardığı açıktır. Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik, bu yönüyle orijinal bir eser değildir. Ancak Düstûrî'l-Mülk Vezîrî'l-Melik, kültür ve edebiyat tarihimiz açısından önemli bir özelliğe sahiptir. Şeyhoğlu'nun Mârzubân-nâme çevirisinin günümüze ulaşabilen son nüshası olan Berlin nüshasındaki eksik bölümlerde yer alan kıssa ve hikâyeler bu eserde bulunmaktadır. Eser bu yönüyle kültür ve edebiyat tarihçileri tarafından karşılaştırılmalı olarak incelenmesi gereken önemli bir kaynaktır.

² Bkz. Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, s.207, 210,211,218,219,220.

KAYNAKÇA

- ALTAY, Ahmet (2008), *Düstûrü'l-Mülk Vezîrî'l-Melik: Metin ve Değerlendirme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- BABİNGER, Franz (1982), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev.: Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bursalı Mehmed Tahir (1972), *Osmanlı Müellifleri : 1299-1915*, haz. Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 11. bs. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DURMUŞ, İsmail (1994), “İntihal” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul.
- GÜRBÜZ, Deniz (1999), *Son Dönem Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmed Tahir Bey ve “Siyasete Yönelik İslâmi Eserler” adlı risalesi*, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt XII, Sayı 1, Ankara.
- Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi (t.y), *Keşfü'z-Zünun an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun tsh. M. Şerefettin Yaltkaya*, Kilisli Rifat Bilge, MEB Yayınları, Ankara.
- Kadı Fadlullah (1539), *Düstûrü'l-Mülk Vezîrî'l-Melik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no: 4959, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep (1966), *Kabus-name ve Marzuban-name Çevirileri Kimindir?*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Ankara, s.267-275.
- Nev'izade Ataullah Efendi Atai (1989), *eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye ve Zeyilleri : Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti's-şakaik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu (1973), *Marzubannâme Tercümesi: İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım*, Haz: Zeynep Korkmaz, AÜDTCF Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü* (1998), c.1, 9. bs. TDK, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011